

ELŐSZÓ

1. Előzmények

A mostani kötettel a magyar középkorkutatás immáron két évtizedes múltat magáénak tudó vállalkozásának lezárásához érkeztünk. Pontosán húsz esztendővel ezelőtt, 1996-ban látott napvilágot Engel Pál tollából a „Magyarország világi archontológiája 1301–1457” címet viselő kétkötetes munka.¹ Engel gyűjtése saját bevallása szerint eleinte kizárólag magáncélra készült az 1970-es évektől. Az adatok feltárását és rendszerezését azért kezdte el, hogy mindennapi kutatómunkáját gördülékenyebbé tegye.² Ez a magánszorgalomból indult gyűjtés a magyar medievisztika fontos kézikönyv-vállalkozásává nőtte ki magát.

A klasszika-filológusok által mintegy évszázada alkalmazott módszer, a proszopográfia „kistestvéreként” fejlődött ki az európai és a hazai középkorkutatásban az archontológia, amelynek legfőbb feladata kideríteni, kik töltötték be egy adott időszakban és egy adott területen a fontosabb tisztségeket, és milyen időközben. A feladat első látásra tehát viszonylag egyszerű, de látni fogjuk, nehézségektől korántsem mentes. Utóbbi tény már a korábbi időszak kutatóinak is feltűnt, de e munkák historiográfiai bemutatása aligha lehet kézikönyvünk feladata. Mivel Engel Pál említett művének bevezetőjében lényegre törően áttekintette a külföldi és magyar előzményeket, így ezek és még régebbi irodalmak ismételt számbavételétől eltekinthetünk, különös tekintettel arra, hogy kötetének megjelenése óta az archontológiai kutatásokban sem mennyiségi, sem pedig módszertani téren forradalmi változásokról nem számolhatunk be. Tőlünk nyugatra a főbb alap kutatások már elkészültek (noha akadnak kivételek),³ míg tájékunkon ez a módszer nem tartozik a legdivatosabbak közé. Éppen ezért fontosabb annak számbavétele, hogy az 1458–1526 közötti időszakra vonatkozóan jelen kötet(ek) összeállítói milyen korábbi gyűjtésekre támaszkodhattak.

A figyelmes kutatóban az a benyomás alakulhat ki, hogy a hazai medievisztikai kutatás kézikönyvek, forráskiadványok terén a 12–14. századhoz képest alulreprezentált. Mindez sok tekintetben igaz lehet, de az archontológia területén – különösen a régióbeli országokkal összehasonlítva – nincs okunk szégyenkezésre.

1 Engel: Archontológia.

2 „Eredetileg csupán a magam számára kívántam használható segédletet összeállítani a középkori Magyarország politikai történetének tanulmányozásához...” Uo. xxxiii.

3 Éppen napjainkban folyik, többek közt magyar résztvevőkkel is, a 14. századi Anjou királyságok politikai vezető rétegének szisztematikus feltárása. <http://www.efrome.it/fr/la-recherche/programmes/detail-programme/les-officiers-de-leurope-angevine-xiii-e-xve-siecle-anr-europange.html> (megtekintés: 2016. január 12.)

A magyar középkorkutatás az 1970-es években – figyelembe véve persze a kor sajátosságait és tudománypolitikai helyzetét – meglehetősen nyitott volt, s a maga lehetőségei között reagált a külföldi kutatási „divatokra”. Fügedi Erik „A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása” című monográfiáját kell először megemlítenünk. Fügedi a korban újszerűnek számító szociológiai megközelítésű dolgozatot állított össze a korszak báróiról, azok tisztségviselési idejéről, ám ennek megtételéhez szüksége volt azok adatsoraira. Mivel ilyenek eladdig nem léteztek, maga készítette el azokat és közölte könyve függelékében. Adatainak legfőbb forrásai a királyi oklevelek méltóságsorai voltak. Az itt olvasható listák (korszakunkat érintően csupán 1458–1500 közöttiek) mindmáig a kutatás legfontosabb segédletei közé tartoztak.⁴

Alig esztendővel Fügedi munkája után jelent meg Bónis György monográfiája a középkori magyar jogász-kancelláriai értelmiségről. E kötete jegyzeteiben és függelékében a magyar királyi udvari bíróságok és kancellária máig egyetlen és alapos archontológiai összeállítása érhető el.⁵ S ha már az áttekintő, nagyobb merítésű előzményeknél tartunk, Szentpétery Imre posztumusz megjelent, s több szakember által bővített kronológiai kézikönyvről sem feledkezhetünk meg.⁶ E három kötetrel azonban a nagyobb „korai” előzmények – néhány egyedi kivételtől eltekintve, mint Kálniczky László várnagyi⁷ vagy Soós Ferenc⁸ pénzügyigazgatási gyűjtései – lényegében ki is merültek.⁹ Egyetlen – és üdítő – további kivételt képez W. Kovács András munkássága, aki, többek közt, az erdélyi vajdák legalaposabb archontológiáját tette közzé.¹⁰

Akad azonban két további kéziratos adatgyűjtés, amiről feltétlenül szólnunk kell. Kubinyi András, aki a késő középkori történeti kutatásnak sokáig úgyszólván egyszemélyes „intézménye” volt, az MTA Történettudományi Intézetének adta céduláinak egy részét. Ezek kialakítását is kutatói magánérdek motiválta: Kubinyi professzor saját segédlet gyanánt bővítette névsorait, természetesen az általa látott-átvizsgált fondok alapján, így azok szerkezete igencsak egyenetlen, sok tisztséget nem is érintett. Mivel legfőbb célunk az ellenőrzött adatok közreadása volt, ezért ennek a nehezen ellenőrizhető gyűjtésnek a használatától eltekintettünk. Ebbéli döntésünket megkönnyítette, hogy a digitális adattárak korában a forrásokhoz, kiadásokhoz való hozzáférés a korábbi évtizedekhez képest rendkívül egyszerűvé vált. A másik a már említett Engel Pálé, akinek kis terjedelmű, 1458–1526 közötti váradattár-kezdeménye a szerző halálát évekkal követően egy szerencsés véletlennek köszönhetően került elő (a kézirat legtöbb adatát – mivel Engel Pál

4 Fügedi: Arisztokrácia 105–124. – Szerencsés módon a Fügedi által ismert méltóságsorok száma a kiváló kutatási lehetőségeknek köszönhetően érdemben nőtt. Példaként mondhatjuk, hogy az 1464–1466 közötti általa említett 39 helyett (műve 4. oldalán) ma már ugyanebből az időszakból közel száz darabot ismerünk.

5 Bónis: Jogtudó értelmiség.

6 Szentpétery: Kronológia 95–117.

7 Kálniczky: Várnagyok.

8 Soós: Kincstartók – Újabb jelentős bővítésekkel: Soós: Pénzügyigazgatás 81–124.

9 Az egyedi adatközlések (pl.: Szatlóczi Gábor Zala megyei CD-formátumú adattára, vagy várnagyi listák, mint amilyen Iván László visegrádi vagy Kubinyi András diósgyőri névsora) az adott tisztségeknél, megyéknél vagy objektumoknál szerepelnek.

10 W. Kovács: Arhondologia voievozilor Transilvaniei.

volt a kötet lektora és adta át adatait a szerzőnek – Koppány Tibor kastélyadattára már megőrizte).¹¹ E két gyűjtésen kívül komolyabb, kéziratban fennmaradt előzményekkel nem számolhattunk.¹²

Az egyes bárói méltóságok, megyék vagy várak esetében született korábbi archontológiai közlések felsorolásától itt eltekintünk, mivel egyfelől azokat minden egyes tisztség irodalmi áttekintésében jelezzük, másfelől rövid, de bibliográfiai szempontból teljesnek mondható listájukat korábbi – az archontológiai kutatásainkról előzetes képet nyújtó – tanulmányunkban publikáltuk.¹³

Mindezen korábbi kéziratossá előzmények és egyedi adatközlések eltörpülnek – s voltaképpen majdhogynem el is avulnak/avultak – egy forradalmi változás hatására. 2010 tavaszától ugyanis az interneten elérhetővé, kereshetővé és szabadon kutathatóvá vált egy világviszonylatban is ritka gyűjtemény. Ekkortól fogva a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található, úgynevezett Diplomatikai Levéltár és Fényképgyűjtemény egésze színes/fekete-fehér képek formájában elérhető a világhálón is. Ennek köszönhetően 200 000-nél több oklevél digitális képeken hozzáférhető bárki számára, így a kutatási lehetőségek a korábbiakhoz képest merőben megváltoztak. Aligha kell magyarázni, hogy az archontológiai kutatásokban is micsoda változást hozott mindez. Emberi számítással belátható időn belül megoldhatóvá vált bizonyos irattípusok (például a királyok által kibocsátott oklevelek) rendszerezett és teljességre törekvő áttekintése. Gondoljunk csak bele: míg 2010 előtt egy kutató hetente legföljebb 200 oklevél képéhez juthatott hozzá, ugyanennyit a digitális adatbázis segítségével akár egy-két nap alatt is áttekinthet, a keresési/rendezési módozatok változatosságáról már nem is szólva.

Persze nem csupán ez volt az egyetlen fontos adatbázis munkánk során. A DL/DF adatbázissal közel egy időben jelent meg az interneten az eleinte csupán a Közép-Európában található egyházi levéltárak, majd később világi gyűjtemények felé is nyitó 'monasterium.net' kollekció. Ennek köszönhetően elsősorban ausztriai és német (valamint számos további közép-európai) gyűjtemény vált digitális fényképek útján hozzáférhetővé a magyarországi érdeklődők számára. Jelen sorok lejegyzésekor ez utóbbi adattár közel 708 000 dokumentum fényképét tartalmazza.¹⁴ S bár darabszáma a fentebbiekkel nem vetekedhet, de értékével mégiscsak kiemelkedik a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán létrejött Vestigia „kutatócsoport” adattára,¹⁵ amelynek célja volt feltérképezni és hozzáférhetővé tenni Milánó és Modena négy levéltárának és könyvtárának 1300 és 1550 között keletkezett magyar vonatkozású anyagát. A gyűjtemény több fontos számadást és számos – természetesen eddig ismeretlen – követjelentést tesz köz-

11 Koppány: Kastélyok 11. – A kézirat megőrzéséért és önzetlen átadásáért Feld Istvánt illeti köszönet.

12 Időről időre feltűnik egyes középkoros dolgozatok jegyzeteiben Sebestyén Béla neve és az általa készített 1000–1526 közötti „archontológia”, ám ennek szakmai felhasználhatóságáról, mivel a jelen kötet készítői közül egy sem látta, nehéz nyilatkozni.

13 Horváth–Neumann–C. Tóth: Pontot az „i”-re 42–43.

14 <http://monasterium.net/mom/home> (megtekintés ideje: 2016. április 3.)

15 <http://vestigia.hu/kutatas.php> (megtekintés ideje: 2015. november 26.)

kincse, amelyek ugyancsak az archontológia fontos kiegészítő forrásai közé tartoznak, különös tekintettel az udvari méltóságviselőkre.¹⁶

A kézirat összeállítását megelőző kutatásokat – amint a jelen kötet megjelenését is – az OTKA támogatta,¹⁷ résztvevői azonosak a mostani kötet szerzőivel. A fentebb felsorolt gyűjtemények bűvárlásán túl a négy esztendő során három célzott külföldi kutatóútra is sor került cseh és szlovák levéltárakba (Brno, Lőcse és Szepeshely, Kassa), ahol számos, korábban ismeretlen archontológiai adatot, sőt érdemleges mennyiségű ismeretlen oklevélszöveget is sikerült feltárni, s részben már a kutatás számára hozzáférhetővé is tenni.¹⁸

Az előzmények és főbb forráscsoportok áttekintését nem lehet anélkül befejezni, hogy ne szóljunk a magyar középkorkutatás egyik legrégebbi és máig folyamatosan működő vállalkozásáról, a Vatikáni Titkos Levéltárban folyó kutatásokról. Jelen sorok összeállítói is sokat profitáltak a *Collectanea Vaticana Hungariae* címet viselő forráskiadvány-sorozat köteteiből, sőt megköszönhető, e forráskiadványok híján a késő középkori egyházi adatsorok (gondolván itt elsősorban a „világi” archontológiának is részét képező főpapságra) erősen foghíjasak lennének.¹⁹

* * *

2015. december 31-én lezárult az adattár létrehozását célul kitűző program utolsó előtti szakasza. Ez persze még messze nem jelentette az 1458–1526 közötti archontológia elkészültét. Részben kisebb, kiegészítő forrásfeltárára még szükség volt, részben (s ez sem kis feladat) hátra volt a nyers kézirat szerkesztése, tördelése, mutatósítása. Aligha jelent meglepetést a tény a korszakot kicsit is ismerőknek, hogy ha már Engel Pál 1301–1457 közötti adattára sem fért el egy kötetben, a későbbi évtizedek adatbővülése egy ilyesféle egykötetes megoldást egyenesen kizárt. Mivel így a teljes gyűjtést döretség lett volna rendszerezni, a szerzők az ütemes szerkesztés és megjelentetés mellett döntöttek. Az anyag mennyisége mellett annak szerkezete is indokolta, hogy több kötetben lásson napvilágot az utolsó, Mohács előtti archontológia. Ennek megfelelően terveink szerint e három egység az alábbi rendben hagyja el a sajtót:

- I. kötet: Főpapok, országnagyok, méltóságsorok
- II. kötet: Ispánok, alispánok és szolgabírák
- III. kötet: Várak: birtokosaik és várnagyaik, valamint összesített mutató

16 A kutatás eredményeit az alábbi kötet mutatja be: *Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban*. Szerk.: Domokos György, Mátyus Norbert, Armando Nuzzo. Piliscsaba, 2015.

17 OTKA K 100749. sz. (2012. I. 1.–2017. V. 31.)

18 Horváth–Neumann–Pálosfalvi–C. Tóth: Némethi Pál. – OTKA-programunk külső munkatársa volt továbbá Lakatos Bálint, aki az alábbi külföldi gyűjteményekben „vadászott”, elsősorban Jagelló-kori archontológiai adatokra az alábbi helyeken: 1. Olaszország, Trento, Archivio di Stato di Trento; Róma, Biblioteca Nazionale Centrale a Roma; 2. Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana; 3. Nagy-Britannia, London, British Library; The National Archives of Great Britain (Public Record Office); 4. Ausztria, Bécs, Österreichische Nationalbibliothek; Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv.

19 Csupán a legfontosabbak: *Consistorialia, Cameralia, Brevia Clementina*.

2. Hagomány és újítás

A fenti ütemtervnek megfelelően az olvasó által most kézben tartott kötet a világi és egyházi országnagyok (továbbá a királynéi udvar kevés számú ismert méltóságviselőjének) adatsorait, valamint a királyi privilégiumok végén szereplő méltóságosorok (mint az archontológia egyik legfőbb forrásbázisa)²⁰ kronológiai rendbe szedett listáit tartalmazza.

Jelen kötet közvetlen előképe és szerkezeti-módszertani mintája értelemszerűen Engel Pálnak a korszakunkat közvetlenül megelőző időszakról összeállított adattára volt. Arról, hogy a mostani, késő középkori kötet miként is fog felépülni, az érdeklődő a Turul folyóirat 2013/2. számában megjelent előzetes közleményünkől már tájékozódhatott,²¹ mindazonáltal ezek ismétlése a jelen bevezető keretein belül is indokolt.

a) A vizsgált tisztségek köre. Ezen a téren a korábbi archontológiákhoz képest alig akad nagyobb eltérés. Legfontosabb ezek közül, hogy a jelen kötet nem tartalmazza az aula tagjait. Az udvari lovagok, ifjak, kamarások (miles, aulicus, iuvenis, cubicularius) és más hozzájuk hasonló személyek feldolgozása önálló kutatásért kiált, így azok egy másik program keretében kerülhetnek a nagyközönség elé. Elvi megfontolásból kihagytuk továbbá Szilágyi Mihály rövid kormányzóságát is. Ennek legfőbb oka, hogy eredetileg nem királyi kinevezéssel lett a tisztség birtokosa, hanem az országgyűlés választotta (lásd alább a rendi kincstartóknál és a koronaőröknél írottakat), s csak később kapott – rövid időre – utólagos királyi megerősítést.

b) Komoly nehézséget okoztak a szerzőknek a horvát vicebánok. Habár kötetünk alapvetése volt, hogy kizárólag a Magyar Királyság tisztségviselőire terjed ki gyűjtésünk (ezért Mátyás ausztriai vagy sziléziai tisztségviselői sem jelennek meg az alábbi oldalakon, annak dacára, hogy jó részük magyar volt, s közülük sokan itthoni tisztséget is betöltöttek), esetükben nehéz volt következetes eredményre jutni. Mivel a dalmát-horvát-szlavón (alkalmanként boszniai) bánok közlése feltétlenül szükséges, hisz Szlavónia a Magyar Királyság szerves részét alkotta, az esetenként külön működő horvát bánok kihagyása nem volt indokolt. Tudván tudva tehát, hogy Horvátország formailag önálló királyságot alkotott (közös királlyal), mivel a bánok zöme korszakunkban egyszerre kormányozta Horvátországot és Szlavóniát, az elkülönítés megoldhatatlan volt. Az elválás ugyanakkor a vicebánok esetében sokkal jobban látszik. Ezért a horvát vicebánok esetében a magyar forrásokból feltárható néhány személy adatait megtartottuk, de nem vállaltuk a teljes horvát vicebáni archontológia elkészítését. Ez, véleményünk szerint, inkább a horvát történetírás feladata, mintsem a magyaré, különösen annak fényében, hogy a vonatkozó források is inkább a mai Horvátország levéltáraiban lapanghatnak.

c) A rendi vagy a rendi befolyáshoz köthető (azaz „nem királyi”) tisztségek adatainak közlésétől ugyancsak eltekinttünk. Közülük a két legfontosabb kima-

20 Engel: Archontológia 29–36.

21 Horváth–Neumann–C. Tóth: Pontot az „i”-re passim.

radó a koronaőr(ök)²² és a rendi kincstartók²³ köre. Kimaradásukat – bármilyen fontos politikai szerepet játszottak is adott esetben – „kinevezésük” vagy „választásuk” körülményei alighanem jól magyarázzák. – Nem ebből a megfontolásból, de kimaradtak további katonai vezetők is: az országos főkapitányok, a különféle királyi hadakkal végrehajtott hadjáratok kapitányi rangú vezetői, valamint a Felső részek kapitányai is.²⁴ Ennek oka csupán annyi, hogy az *ad hoc* jellegű vezetők, illetve tartós tisztséggé nem fejlődött, hosszabb ideig működő kapitányok bemutatása szintén a jelen gyűjtés határain kívül esik.

d) Továbbra is megtartottuk Engel azon újítását, amely a klasszikus értelemben vett archontológiai adatsorok mellé csatolta a korszak királyi okleveleinek méltóságsorait is,²⁵ egységesített rendben. Ő a méltóságsorokban beálló változások követését tekintette célravezetőbbnek. Az 1458 utáni korszakban – már csak a fennmaradt források lényegesen nagyobb száma miatt is – ezzel szemben a kronológia elsőbbségét tekintettük meghatározónak. Emiatt korszakunk összes *általunk ismert* méltóságsorának adatait egységesített és időrendi táblázatban használhatja az olvasó.

e) A korábbi kötetekhez képest csökkent a felvett főpapok száma is. Ennek persze történeti-politikai okai vannak: a 15. század második felére a Magyar Királyság véglegesen elvesztette számos dalmát püspökség feletti joghatóságát. Csupán azokat tartottuk meg ezért, amelyek időről időre (olykor egész hosszú ideig) a királyi méltóságsorokban feltűntek. A raguzai, spalatói és zárai érsekek, illetve a fárai, makarskai meg nonai püspökségek tehát kimaradtak a mostani kötetből, míg mások (a knini, zenggi, modrusi és korbáviai püspökök) szerepelnek abban, dacára annak, hogy érdemi politikai szerepük vajmi csekély volt. E helyütt a konzervatív hagyománytisztelet erősebb volt a logikai érveknél. Rögzíteni érdemes azt is, hogy a főpapok esetében – az adatok pontosságán túl, persze – kizárólag a főpapok személyére, azaz a politikai elithez tartozók, a királyság irányításában részt vevők körére összpontosítottunk – ellentétben, mint látni fogjuk, a világi méltóságviselőkkel, ahol sokszor a helyettesek, „irodai” alkalmazottak összegyűjtését is célul tűztük ki. Ebbéli döntésünknek az oka prózai: a főpapi helyettesek (segédpüspökök, vikáriusok) politikai jelentőséggel nem rendelkeztek, ráadásul az 1458 és 1526 közötti időszakra vonatkozóan C. Tóth Norbert elkészítette teljességre törekvő adatsoraikat, így azok önálló kötetben a közeli jövőben napvilágot látnak.²⁶

f) Noha nem az első kötet tematikájához tartozik feltétlenül, de előzetesen érdemes szólni arról is, hogy a megyék és a várak esetében bővült a gyűjtött adatok, személyek köre. A majdani második kötetben szereplő megyék (Erdély és Szlavónia megyéit is beleértve, természetesen Horvátország nélkül) adatsorai nem csupán az ispánok és az alispánok neveit és működési idejét, hanem a megismerhetőség ésszerű határain belül a szolgabírók, esküdtek, jegyzők adatait is köz-

22 Listájuk hozzáférhető: Iván: Visegrád 200.

23 Vö. Soós: Kincstartók.

24 Utóbbiak archontológiája nyomtatásban hozzáférhető: Horváth: Felső részek kapitánysága 952–954.

25 Engel: Arch. I. 527–565.

26 C. Tóth: Egyházi arch.

kincské teszik, lehetőséget adva nagyobb „merítésű” társadalomtörténeti, netalán genealógiai vizsgálatoknak. Ami pedig a várakat illeti, ott a „hagyományos” vártörténeti összefoglaló, várnagyi lista mellett helyet kapnak az ismert uradalmi tartozéklistákat megőrző oklevelek adatai, valamint minden objektumnál egy tájékoztató jellegű, a fontosabb kézikönyveket és kisebb munkákat tartalmazó, szigorúan válogatott (így bizonyára szubjektív) bibliográfiai áttekintés. Itt ugyancsak újdonságként hathat, hogy az írott forrásokból ismert „castrum”-ok mellett a „castellum”-ok is megtalálhatóak, de minderről majd az adott kötetek bevezetőjében bővebben lesz még szó.

g) Aligha érdemel hosszas indoklást annak közlése, hogy a gazdasági tisztviselők sem részei e kötetnek. A bárói rangú tárnokmesteren és kincstartón kívül feltárásuk nem volt e program feladata.

Szólnunk kell néhány „módszertani” átalakításról is. Miután a főtebb ismeretett nagy digitális adatbázisok gyökeresen átalakították és roppant módon megkönnyítették a kutatást, nincs például értelme az átnézett levéltári fondok olyan jellegű felsorolásának, amilyen Engel Pál kötetének elején található. A digitális képeknek köszönhetően elmondható, hogy őrzési levéltártól, illetve gyűjteménytől függetlenül megtörtént a korszak – szándékunk szerint csaknem összes – királyi oklevelének áttekintése. A korábbi módon erre nem keríthettünk volna sort. Ugyanez igaz a megyei kiadványokra, és a sort hosszasan lehetne folytatni. Így tehát már nem fondokról/levéltárakról kell beszélnünk, hanem a digitális újításoknak köszönhetően oklevéltípusokról, kiadói listákról.

Arról is tudni érdemes, hogy köteteink, határozott célunk és reményeink szerint, kizárólag ellenőrzött adatokat tartalmaznak. Engel Pál és Zsoldos Attila szándékához csatlakozva fő feladatunknak azt tekintettük, hogy az archontológiával tiszta lapot teremtsünk a későbbi kutatások számára, és a korábbi irodalmak, adatközlések téves adatait (hibás datálást, „fantom” személyeket és várakat) a lehető legnagyobb mértékben kiszűrjük. Inkább kevesebb biztos adatot közöljünk – gondoltuk –, mintsem több bizonytalant. Ennélfogva a legtöbb esetben az eredeti, kéziratok levéltári forrásig kellett visszanyúlnunk. Ha erre került sor, akkor hivatkozásként ezzel találkozunk az olvasó, még abban az esetben is, ha az adott dokumentumnak létezik – általunk ismert vagy nem ismert, talán mindegy is – régi vagy modern kiadása. Kiváló példát adnak erre a méltóságsoros oklevelek. Habár egy részük (például a Zichy család levéltárából) remek kiadásban is elérhető, a kancelláriai és hátlapi jegyzetek miatt nem volt mellőzhető az eredeti példányok megtekintése, így sokszor eredeti jelzettel hivatkozunk őket. Eszünk ágában sem volt a remek kiadványokat negligálni – jelentőségüket és tartósságukat az idő úgy is megmutatja –, ám ha az eredetire volt szükségünk az adatok teljességének kinyeréséhez, az erre való utalást nem hagytuk el. Mindebből következik, hogy nem állt szándékunkban Mátyás- és Jagelló-kori oklevél-kataszter vagy kiadási konkordancia összeállítás.

Természetesen jó előre érdemes leszögezni még egy fontos „apróságot”: még a modern kutatási lehetőségek között sem volt lehetséges, hogy a késő középkori archontológiai program résztvevői áttekintsenek *minden* 1458–1526 közötti oklevelet. Emberi erővel ez kivitelezhetetlen, ám van ennél is fontosabb érv: értelme sem lett volna sok. Néhány „próbafúrás” alapján tudniillik hamar világossá vált, hogy

például több száz hiteleshelyi oklevél áttekintése csupán egy vagy két (legtöbbször más forrásból már ismert) adatot hoz felszínre, így aránytalanul nagy munkaráfordítást jelentene. Arról azonban beszámolhatunk, hogy a korszakban kelt és érdemi archontológiai adatokkal szolgálni képes irattípusok nagy többségét – gondoljunk például a királyi, méltóságviselői, főpapi, magánoklevelekre – figyelembe vettük az adattár készítésekor, jellehet így is biztos állítható, hogy nem jutottunk teljességre. Legfőbb célunk egy használható „alap” letétele volt, amelyet a későbbiekben biztonsággal lehet forgatni, s annak rendje és módja szerint időről időre lehet és kell is javítani, pontosítani.

3. A közlés módja

Végezetül néhány szót arról, hogy az egybegyűlt anyagot milyen rendszerben adjuk közre, hangsúlyozva, hogy alább elsősorban a jelen, első kötet tartalmáról esik szó. Hasonló bevezető sorai a majdani folytatásoknak is lesznek.

Az egyes méltóságok esetében két célunk volt. Az egyik a tisztséget viselő személy pontos hivatali időszakának, a másik pedig magának a személynek az azonosítása. Ami a személyeket illeti, igyekeztünk minden országnagyot, főpapot stb. egyértelműen azonosítani, családhoz kötni. A névalakok esetében a bevett, legtöbbször (de nem mindig) Engel Pál genealógiai adattárában is szereplő formát használtuk,²⁷ s eltekintettünk az archaizáló, mégoly bevett alakok használatától (tehát Báthory helyett Bátor, Werbőczy helyett Verbőci). A bizonyíthatóan horvát nemzetiségű, Magyarországon meg nem honosodott személyek esetében a mai bevett horvát névalakot hoztuk (így Perusics helyett Perušić). A sajtóképpen magyar történelemben is fontos szerepet játszó, ismert horvát családok nevének ezzel szemben a történeti hagyományban meggyökeresedett alakját használjuk (így Ivan Karlović (Torkvat) helyett Korbáviai (Torquatus) János, Keglević helyett Keglevics. Amikor – bár ez a probléma inkább a megyei adatsorok esetében bukkan majd elő – bizonytalan névalakkal találkoztunk, megmaradtunk a klasszikus *kurzív* szedésnél. Persze arról sem feledkezhetünk meg, hogy korszakunkban a „családnevek” egyre biztosabbá váltak, így az egyes személyek azonosítása a korábbi korszakokhoz képest némileg könnyebb. Éppen ezért kívánczik ide annak rögzítése, hogy a méltóságsorokban csupán keresztneveikkel szereplő főpapokat természetesen – ahol erre módunk volt – azonosítottuk és „családnévvel” ellátva közzöltük.

Minden egyes adatsor élén rövid irodalmi összefoglalót is találhat az olvasó. Ennek célja, hogy a korszakunkat és a tisztséget érintő főbb szakirodalomról áttekintést adjon. Természetesen a korábbi vonatkozó archontológiai közlések leírása is itt kapott helyet. Ugyanakkor nem tekintettük feladatunknak, hogy minden politikai szereplő esetében teljességre törekvő bibliográfiai gyűjtést végezzünk. Adatainkkal a majdani életrajzokhoz bizonyosan alapot nyújtunk, de azokat nem készíthettük el. Ebből fakadóan az egyes személyek életére csu-

²⁷ Engel: Genealógia.

pán a fontosabb (vagy általunk annak vélt) irodalmakat citáltuk. Az 1458 és 1526 közötti politika- és intézménytörténet kimerítő bibliográfiájának összeállítását ugyancsak nem vállalhattuk.

A méltóságviselések idejénél – kivételt ez alól a főpapok képeznek – a neveket követően legtöbbször évszám párral találkozhat az érdeklődő. Az első (ez a név után került zárójel közé) az adott személy hivatalviselésének *kikövetkeztetett* (mindazonáltal reményeink szerint mégsem fiktív), általunk valószínűnek tartott időszaka. Ez a lista elvben kiadja az 1458 és 1526 közötti esztendőök teljességét, hiszen az adatok töredékessége dacára nem mondhatunk le abbéli igényünkről, hogy megmondjuk (vagy jó eséllyel vélelmezzük): egyes esztendőkből egyes tisztségeket ki viselt (viselhetett). Az ide vonatkozó magyarázó, kiegészítő, analógiát jelentő megjegyzéseink természetesen jegyzetben szerepelnek. A második két évszám után az adott személy méltóságviselésének első és utolsó *biztos, forrással igazolható* előfordulása. Az esetek legnagyobb százalékában persze az első és a második évszám párt egybeesik, de azért vannak kivételek. Éppen emiatt – a korábbi archontológiai kötetektől eltérően – bőségesen alkalmaztunk jegyzeteket. Egyetlen esetben sem kényszerítjük az olvasót arra, hogy az általunk adott/vélt megoldást tartsa üdvözítőnek, tehát kétes esetekben igyekeztünk döntéseink magyarázatát jegyzetekben indokolni. Ugyancsak ott kapnak helyet az ellentmondásos adatok, s annak magyarázata is, vajon miért mellőztük azokat.

A korszakunk határán (1526) túlnyúló tisztségviselések esetében sem voltunk „vaskalaposak”. Amikor biztos és ellenőrzött adattal rendelkezünk egy-egy II. Lajos-kori méltóságviselő 1526 utáni sorsáról, akkor azt természetesen megadtuk, ám nem tekintettük feladatunknak minden személy pályájának 1526 utáni feltárását. Szintúgy eltekintettünk ellenőrzött forrásokat fel nem tüntető korábbi archontológiák²⁸ adatainak meddő ismétlésétől, nem kívánván fantomadatokkal terhelni a további kutatást.

Ahol a méltóságviselő helyetteseit ismerjük – ugyancsak működésük „szélső” dátumaival –, nevüket feltüntettük. Minden egyes országnagynál szerepel bevezetésképpen a „hivatalukra” vonatkozó legfőbb irodalom, továbbá (ha van) a korábbi archontológiai adatközlés. Ugyancsak felvettük a méltóságviselőknél azon további tisztségeiket (például fontosabb várnagyság, megyésispánság), amelyeket az adott hivatalviselés időszakában egyidejűleg viseltek, ebben egyébiránt az engeli gyakorlatot követtük.

Fentebb már volt szó arról, hogy Engel Pál a méltóságsorok adatait külön függelékben csatolta gyűjtéséhez. Az 1458–1526 közötti időszak királyi privilégiumainak adattárát magunk is elkészítettük, ám a közlés módja más lett, mint a korábbi kötetekben. Hosszas tépelődést követően a kronológiai közlésmód mellett döntöttünk, s ezt egységes adatlapszerkezetben tettük meg.²⁹ Végezetül még egy tudnivaló: a méltóságsorokban előforduló főpapok nevei melletti megjegyzések (*electus, confirmatus, postulatus*) közlését igyekeztünk az eredetiekhez híven közreadni. Ahol tehát ilyen nem szerepel, ott azt az oklevél sem tartalmazta.

28 Pl. Fallenbüchl: Főméltóságok. – Kritikáját lásd Pálffy: Archontológiai kézikönyv 99–111.

29 Hasonló eljárásra lásd C. Tóth: Esztergomi székeskáptalan II. 78–86.

Miközben a méltóságsorok az archontológia legfontosabb forrásbázisát adják, korlátozottan ugyan, de bizonytalanságot is hordoznak magukban kutatók és felhasználók számára egyaránt. Nevezetesen a méltóságsorok és a dátumok eltéréséről van szó. A figyelmes olvasónak ugyanis feltűnhet, hogy egyes időszakokban (például az 1464 és 1466 közötti esztendőkből vagy az 1510-es évek első felében) az udvari méltóságviselők névsorában furcsa ingadozás mutatkozik. Ennek természetesen nem az az oka, hogy az udvarban ne tudták volna, hogy ki és milyen tisztséget visel. Éppen így kizárhatjuk azt is, hogy 1465-ben négy lovászmestere lett volna a királyságnak. Ennél logikusabb magyarázatot ad az a puszta tény, hogy az oklevelekben foglalt döntés meghozatala és az arról tanúskodó oklevél megírása között olykor (de nem mindig) több hónap is eltelhetett. Legszebb példánk e jelenségre Mátyás király első privilegialis oklevelének kiállítása. 1464. március 24-én kelt ugyanis egy királyi privilegium, amely datálása alapján egészen egyszerűen hamisnak tűnne, hiszen a királyt e hónap 29-én koronázták meg, így annak előtte nem adhatott ki kettőspecséttel ellátott oklevelet. A magyarázat természetesen abban rejlik, hogy az iratban foglalt ügyben a döntés valóban 24-én születhetett meg, de az oklevél kiállítására a koronázás után került sor, értelemszerűen a kiállításakor „hivatalos” méltóságviselői lista alapján.³⁰ Éppen ezért, amikor kizárólag méltóságsorból származó archontológiai adataink voltak egy személy működésére, ha erre a források lehetőségét nyújtottak, igyekeztünk azt közeli, egyéb forrással is megerősíteni.

Még mindig a méltóságsoroknál maradva: mint az imént szó volt róla, 1464 márciusának vége előtt Mátyásnak nem volt kettőspecsétje, így privilegiumot sem állíthatott ki.³¹ Emiatt a méltóságsoros okleveleket áttekintő táblázatunk csak ezen esztendő márciusának végétől indul. Habár vannak méltóságok névsorát megőrző 1464 előtti okleveleink, például királyi tanácsülés eredményeképpen kiadott diplomáink, ezek adattári bemutatása ugyancsak meghaladta volna jelen vállalkozás kereteit. Adataikat természetesen használtuk munkánk során, de adattárszerű közlésüktől eltekintettünk mind a Mátyás-, mind pedig a Jagelló-kort illetően. 1464 előtt mindössze egyetlen „hiteles” méltóságsoros oklevél maradt korunkra 1459-ből, ezt természetesen közöltük, keletkezési körülményeinek egyediségére megjegyzésben utaltunk.

Munkánk elkészítéséhez sokaktól sokféle segítséget kaptunk. Az MTA BTK Történettudományi Intézet, valamint az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája folyamatos támogatást biztosított a résztvevőknek. Az OTKA-pályázatokról fentebb már esett szó. Levéltárakban, múzeumokban és egyetemeken dolgozó kollégáink közül számosan, különböző kutatásaik során talált adataikat osztották meg velünk. Rajtuk kívül az MTA BTK Történettudományi Intézetének Középkori Témacsoportjában és a Magyar Medievisztikai Kutatócsoportban dolgozó kollégáinkra gondolunk e tekintetben igencsak hálás szívvel. Az átlagosnál is nagyobb támogatás miatt (például számos digitális fotó önzetlen átadása stb.) kiváltképp Szabó András Péterről (MTA BTK TTI), a Győri Egyházmegyei Levéltárban dolgo-

30 Az oklevelet lásd: Tkalčić II. 290. (DF 255406.).

31 Mátyás pecséthasználatának legfrissebb táblázatos összefoglalása: Itineraria 1458–1490. 39–42. – A figyelmes olvasó 1459-ből találkozni fog egy méltóságsoros oklevéllel – egyetlenként 1464 előtt –, de ennek keletkezési körülményei igen jól magyarázhatóak. Vö. Pálosfalvi: Szegedtől Újvárig.

ELŐSZÓ

zó Vajk Ádámról, Nemes Gáborról, Csermely Józsefről kell megemlékeznünk. Önzetlen és kiemelkedő segítőre találtunk Rácz György (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest) személyében, de számos adatot köszönhetünk Romániából W. Kovács Andrásnak és Hegyi Gézának (Kolozsvár), illetőleg Csehországból Antonín Kalousnak (Olomouc) is. Végezetül illő és kedves kötelességünk elmondani, hogy archontológiai „hóbortjainkat” mindannyiunk családja türelmesen elviselte. Fogadják e helyütt ők is hálás köszönetünket!

Budapest, 2016 áprilisán

A szerzők

